

DODONA ȘI RAPORTURILE SALE CU LUMEA BALCANICĂ

DE

acad. EMIL CONDURACHI

Deși cel mai vechi sanctuar al lumii grecești, Dodona a rămas, cel puțin din veacul al VI-lea înainte, pe al doilea plan în raport cu sanctuarul lui Apollo din Delfi ¹. Explicațiile acestui fapt sînt multiple și ele au fost nu o dată expuse cu suficientă claritate. Poziția centrală a sanctuarului de la Delfi ca și rolul său politic tot mai accentuat i-au asigurat o excepțională importanță. Nenumăratele monumente mari și mici, ca și extrem de numeroasele documente epigrafice descoperite de-a lungul unui secol de cercetări, ilustrează în chip elocvent aceasta.

Dacă nu s-a putut bucura de aceeași strălucire, sanctuarul lui Zeus de la Dodona nu rămîne mai puțin interesant prin vechimea sa, consemnată de toate textele literare și istorice, ca și prin poziția sa la marginea lumii grecești. Prin însuși faptul acestei relative izolări, străvechiul sanctuar al lui Zeus și al Dionei era cel mai bine situat pentru a polariza tradiții și informații cu privire la Balcani ². Așa cum, pe drept cuvînt, sublinia Jean Gagé, se poate vorbi, cel puțin pentru veacul al IV-lea î.e.n., despre o „politique de missions en pays barbares” a sanctuarului de la Dodona ³. Chiar dacă autorul mai sus amintit se referă în special la rolul jucat de Dodona în politica italică a regilor epiroți, avem totuși cîteva informații de ordin literar, epigrafic și arheologic, care pun în lumină rolul jucat de sanctuarul de la Dodona în raport cu lumea illiro-tracă în vremuri mult mai îndepărtate în timp.

Începem cu unele dovezi arheologice de-abia de curînd valorificate în acest sens. Într-adevăr, printre monumentele descoperite și publicate

¹ Cf. D. M. Nicol, *The oracle of Dodona, Greece and Rome*, II s., V, 1958, p. 131.

² Herodot, II, 52; cf. C. Carapanos, *Dodone et ses ruines*, Paris, 1878, p. 123 și urm.; A. Bouché-Leclercq, *Histoire de la divination dans l'Antiquité*, II, Paris, 1888, p. 278 și urm.; Ettore Lepore, *Ricerche sull'antico Epiro*, Napoli, 1962, p. 58 și urm.

³ J. Gagé, *Pyrrhus et l'influence religieuse de Dodone dans l'Italie primitive*, în *Rev. Hist. Rel.*, t. 146, 1954, p. 32.

acum aproape un secol de Carapanos există o seamă de piese care confirmă, pe de o parte, vechimea acestui sanctuar, pe de altă parte contactele sale cu lumea balcanică.

Tradiția istorică subliniază în mai multe rânduri originea „pelasgică” a sanctuarului de la Dodona⁴. Fie că e vorba de o populație preelenică, negreacă, fie că e vorba de cealaltă interpretare, potrivit căreia pelasgii ar reprezenta pe strămoșii grecilor⁵, important este faptul că vechimea acestui sanctuar nu a fost pusă niciodată la îndoială. Era socotit ca fiind construit de strămoșul legendar al grecilor, Deucalion, tatăl lui Hellen⁶. Cercetările arheologice confirmă pe deplin acest lucru. Prezența triburilor aheene este atestată cel puțin de la sfârșitul perioadei H.A. și mai ales H.M. În legătură cu aceste populații este de subliniat prezența unei ceramici mai primitive, ilustrată îndeosebi de unele mici cupe votive. Este foarte probabil că în acea vreme divinitatea de caracter războinic care a fost la început Zeus — la molossi el este cunoscut sub numele de Zeus Areios⁷ — să se fi impus definitiv. Nu este exclus ca acest nou cult să fi înlocuit un cult mai vechi, pre-elenic, al unei divinități feminine, care a devenit prin absorbție partenera sa, Ga sau Gaia, mai târziu Dione⁸. O secure de luptă, amintind securea dublă (*labrys*), atribut cunoscut al lui Zeus, a fost descoperită la Dodona cu prilejul unor cercetări mai recente. Această piesă care datează din H.R. al III-lea⁹ dovedește că sanctuarul străvechi de la Dodona și-a continuat existența și în vremea în care întreaga Grece intra pe făgașul unor profunde transformări.

Deosebit de interesante din acest punct de vedere sînt rezultatele obținute de Vl. Milojević. Cercetările sale au pus în lumină un întreg capitol al pătrunderii noilor triburi grecești sosite în Elada după catastrofa cetăților miceniene. Caracterul vest-balcanic al unora dintre aceste piese, dintre care unele descoperite chiar în sanctuarul de la Dodona, ne permite să întrezărim contactul său foarte strîns cu noii veniți¹⁰. Foarte probabil că de pe urma acestui contact a apărut una din trăsăturile specifice ale religiei grecești după invazia dorică și anume întemeierea oracolelor. O ipoteză deosebit de atrăgătoare cu privire la acest aspect al religiei grecești este că noii veniți și l-au însușit în perioada popasului lor în Epir, dacă nu chiar încă și mai la nord¹¹.

Într-adevăr cîteva dintre piesele arheologice descoperite și publicate de Carapanos prezintă analogii evidente fie cu piese illirice, fie cu piese aparținînd grupului traco-scitic. Așa cum pe drept s-a spus, începînd din

⁴ *Il.*, XVI, 233; cf. Walter Pötscher, *Zeus Naios und Dione in Dodone*, în *Mnemosyne*, IVe S., vol. XIX, 1966, p. 122.

⁵ *Il.*, II, 681, 840; Hecateu, *FGH*, I, 133; Herodot, II, 56; Tucide, I, 3, 2; IV, 109, 4; Hellanicos, *FGH*, 4, 4 și 91; Strabon, VII, 127 și 321; Pausanias, II, 22,1.

⁶ Plutarch, *Pyrrh.* 1.

⁷ Cf. N. G. L. Hammond, *Epirus*, Oxford, 1967, p. 367 și urm.

⁸ Cf. invocția adresată de preotesele de la Dodona lui Zeus și Gaiei, la Pausanias, X, 13, 10.

⁹ Cf. D. E. Evangelidès, *Ergon*, 1959, p. 76.

¹⁰ Carapanos, *op. cit.*, pl. 52, nr. 18, 19, 22; pl. 53, nr. 21 și 23; pl. 54, nr. 5. Vl. Milojević, *Die dorische Wanderung im Lichte der vorgeschichtlichen Funde*, în *AA*, 63/64, 1948—1949, p. 16 și urm. Cf. F. Maier, în *Germania*, 34, 1956, p. 66 și urm.

¹¹ Hammond, *op. cit.*, p. 400.

secolul al IX-lea, cultura de tipul Glasinač se răspindește înspre sud, cuprinzând Albania de nord și centrală. Unele infiltrații au ajuns pînă la țărmurile Mării Egee¹². Desigur nimeni nu poate nega aspectul predominant grecesc al descoperirilor făcute în Epir și în Macedonia. Splendida fibulă cu placă rectangulară descoperită la Dodona constituie o dovadă¹³. Tot pregnant greacă este înconjurarea incintei sacre a sanctuarului de la Dodona cu cazane de bronz așezate pe trepiede. După Dakaris, aceste piese datează de la sfîrșitul secolului al VIII-lea¹⁴.

Cinci fibule „à charnière” descoperite de către Carapanos la Dodona și încadrate de Blinkenberg în cea de-a XII-a categorie a sa, fac parte din același grup, specific ariei nord-grecești și balcanice. Datînd din perioada orientalizantă aceste fibule — ca și alte documente arheologice: ace de păr, inele și piese de harnașament — dovedesc, pe de o parte, continuitatea sanctuarului de la Dodona¹⁵, pe de altă parte faptul că el aparținea într-o anumită măsură, mediului balcanic. Nu este astfel nejustificată comparația făcută între descoperirile de la Dodona și Trebeniște. Există într-adevăr în aceste descoperiri o seamă de elemente ne-elenice, specifice Balcanilor¹⁶. La vremea în care datează aceste documente arheologice — sfîrșitul secolului al VI-lea — importanța sanctuarului pan-elenic de la Dodona cuprinde astfel și o componentă ce depășea limitele lumii grecești și cuprindea o bună parte din lumea balcanică. Este, de altfel, vremea în care se constituie fondul de cunoștințe geografice și etnografice asupra lumii illiro-trace, fond precedat de unul mai vechi de caracter mitografic în care Epirul și foarte probabil Dodona au jucat un rol deosebit de important.

Trecem cu aceasta la cea de-a doua categorie a informațiilor noastre cu privire la legăturile atestate sau întrezărite între Dodona și lumea balcanică. Să ne îndreptăm mai întîi privirile asupra hărții geografice și etnografice a zonei de sud-vest a Balcanilor, locuită în epoca istorică de către triburile illirice. Acest fapt nu e menționat în poemele homerice, primele informații scrise aparținînd unei epoci ulterioare. În această privință, cercetările arheologice și lingvistice și-au adus aportul o dată mai mult, oferind date noi grație cărora tabloul etnic al zonei illirice propriu-zise poate fi reprezentat cu o oarecare precizie. În cadrul geografiei istorice a epocii arhaice — geografie la a cărei alcătuire rolul cel mai important îi revine lui Hecateu din Milet — populațiile de pe țărmul oriental al Adriaticii nu puteau să nu suscite un anumit interes, cu atît mai mult cu cît, spre sfîrșitul secolului al VII-lea î.e.n. a fost întemeiată colonia Epidamnos (627 î.e.n.), iar cu cîteva decenii mai tîrziu Apollonia (588 î.e.n.). Totuși, aceste informații reluate de Herodot nu fac nici o distincție între diferitele triburi care locuiau în această zonă. Foarte probabil, atît pentru Hecateu cît și pentru Herodot, termenul de illiri desemna în mod special

¹² F. Maier, *art. cit.*, p. 69 și fig. 2. A. Benac-B. Cović, în *Glasinač*, II, Sarajevo, 1957, p. 26, nr. 2—3; p. 31. nr. 18 și 20.

¹³ Chr. Blinkenberg, *Les fibules grecques et orientales*, Copenhaga, 1926, p. 14; cf. G. Jacobstahl, *Greek pins and their connexion with Europe and Asia*, Oxford, 1956, p. 206.

¹⁴ *Archeologikon Dellion*, 16, 1960, p. 14 și urm.

¹⁵ Carapanos, *op. cit.*, p. 94 și pl. 51, nr. 5; cf. F. Maier, *art. cit.*, p. 71; Hammond, *op. cit.*, p. 435.

¹⁶ Cf. St. Casson, în *JHS*, 48, 1928, p. 268 și urm.

triburile care locuiau în sud-estul zonei adrio-balcanice. Termenul este cu toate acestea mult mai vechi, fiind reținut de mitologia greacă, alcătuită într-o epocă precedentă. Într-adevăr, mitologia greacă s-a îmbogățit cu unele contribuții beoțiene privitoare la Illyrios. Avînd forma unui șarpe binefăcător, acest erou eponim ar fi fost fiul lui Cadmos și al Armoniei¹⁷. După o redactare tîrzie a acestei legende, cele două personaje ar fi trecut de frontierele Macedoniei ca să pătrundă într-o regiune care va primi mai tîrziu numele fiului lor, Illyrios, înălțat la rangul de erou. Ei s-au instalat în vecinătatea enheleienilor, la rîndul lor numiți, tot după o tradiție beoțiană, „poporul țiparilor”. Ei locuiau în Epir, nu departe de teritoriile aparținînd triplului Geryoneu¹⁸. Euripide va porni la rîndul său pe urmele acestor illiri mitici, atunci cînd îi va prezenta pe Cadmos și pe Armonia conducînd lupta împotriva orașelor grecești¹⁹. Puțin mai tîrziu, Apollodor îmbină izvoarele și legendele diferite care îl prezintă pe Cadmos oferind, potrivit hotărîrii unui oracol, ajutorul său enheleienilor în războiul cu illirii, al căror rege va fi proclamat după victorie²⁰. Potrivit unui ciclu mitic foarte răspîndit la greci, cei doi soți vor sfîrși prin a se transforma în șerpi.

Dacă am încerca să căutăm simburile de adevăr din sensul general al acestei „saga” beoțiene, ar trebui să alegem între următoarele două posibilități: fie o reminiscență tîrzie a unei epoci în care beoțienii, ca de altfel și ceilalți doriene, au coborît din Epir pentru a-și lua în stăpînire viața lor patrie, fie efectul unor contacte ulterioare stabilite de grecii din nord cu zona illirică de-a lungul străvechii căi de comunicație existînd dintotdeauna pe valea Vardarului. Într-adevăr, cercetările arheologice recente par să precizeze cîteva jaloane ale istoriei balcanice a triburilor dorice, înainte de coborîrea lor spre zonele unde vorbirea lor se va înrădăcina pentru totdeauna. Nu este deci imposibil ca beoțienii să fi păstrat o amintire îndepărtată — transformată, o dată cu trecerea timpului, în mit — a contactelor cu triburile cunoscute mai tîrziu sub denumirea generală de illiri. Cealaltă cale era cea folosită de unele produse grecești arhaice ce vor pătrunde pentru prima dată în centrul regiunilor illirice. Tot aceasta este și calea pe care a luat-o menada din Tetovo și mai ales craterele și trepiedele, hidriile și căștile de bronz cu aplice de aur, descoperite în necropolele din Trebeniște și Radoliște din apropierea lacului Ohrida²¹. Cu cîteva ani în urmă, într-un studiu foarte minuțios al izvoarelor istorice grecești din epoca arhaică, a fost formulată ipoteza unui contact reînnoit dintre beoțieni și illiri după instalarea acestor triburi în zonele geografice respective²².

Cum era de așteptat, epoca greacă arhaică a manifestat un interes crescînd față de populațiile tracice din Balcani. În această privință există

¹⁷ Steph. Byz., s.v. Ἰλλυρία; cf. H. F. Tozer, *A history of ancient geography*, ed. a II-a, Cambridge, 1936, p. 71.

¹⁸ Hesiod, *Teogonia*, 287 și urm.; *Schol. Ver. Aen.*, I, 243.

¹⁹ *Bacc.* 1354 și urm.

²⁰ III, 39.

²¹ Cf. Em. Condurachi, *Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne*, în *Actes du VIIIe congrès international d'archéologie classique*, Paris, 1965, p. 321.

²² M. B. Sakellariou, *La migration grecque en Ionie*, Athènes, 1958, p. 374 și nota 4.

două categorii importante de informații. Este vorba în primul rând de cele, relativ precise, ale geografilor și istoricilor greci. Începînd cu Hecateu din Milet, ei introduc, în afara zonei aflate la sud de munții Haemus, și realități ale Dunării de jos, considerată nu numai ca o limită a lumii tractice, dar chiar a întregii lumi cunoscute²³. Această cale va fi adoptată mai tîrziu nu numai de Herodot, dar și de Hellanicos din Mitilene și de alți istorici de mai mică importanță. Se cuvine să adăugăm că aproximativ în aceeași perioadă sciții au intrat în orizontul istoriografiei grecești. Precum se știe un loc important le este acordat în Cartea a IV-a a *Istoriilor* lui Herodot. Vom da atenție acestor informații numai în măsura în care aceștia vor avea un rol în cadrul realităților istorice ale Daciei transilvane. Aceasta a fost, se pare, cazul agatirșilor, a căror prezență și origine rămîne o problemă deschisă pentru arheologie.

Cea de-a doua categorie de informații care trebuie studiate cuprinde date de ordin mitologic. Sînt oare ele anterioare sfîrșitului secolului al VI-lea î.e.n. ? Este desigur o problemă ce merită a fi luată în considerație. Într-adevăr, frecvența temelor mitologice în care tricii joacă un oarecare rol ne obligă să urcăm în timp pînă la o epocă timpurie, în care, între aceste două populații există un contact relativ strîns. Este vorba în mod evident de tricii din sudul Peninsulei Balcanice, adică de cei stabiliți în zona de contact (Pangeea, Chalcidica și Hellespont), în care schimburile de tradiții se puteau face cu ușurință. Amintim astfel, spre a da numai cîteva exemple, numele lui Acamas, ce desemnează pe de o parte un șef trac din epopeea homerică, dar pe de altă parte pe unul din fiii lui Tezeu²⁴. Nimfa greacă Argiope, părăsită de iubitul ei Philamon, caută găzduire printre tricii odrizi²⁵.

Dacă cele două mituri amintite dovedesc interesul atenienilor față de regiunile tractice, alte mituri au drept punct de plecare Teba. Agave, de pildă, fiica lui Cadmos și a Armoniei, sora Semelei, este personajul principal al unei legende tebane, ce pare să reflecte o opoziție locală față de cultul lui Dionysos²⁶. Din ea Euripide va face un personaj tragic²⁷. Din aceeași „saga” beoțiană a luat naștere mitul privighetorii (*aedon*). Soția regelui Zethos, geloasă pe copiii cumnatei sale Niobe, își va ucide fără voie propriul său copil; ea va fi apoi metamorfozată în pasăre. Versiunea atică a aceleiași legende o arată ca fiică a regelui Pandion și soție a regelui trac Tereu, îndrăgostit de cumnata sa Philomela²⁸. În sfîrșit, Abderos, fiu al lui Hermes sau al lui Poseidon și favorit al lui Heracle, va fi devorat de iepelile antropofage furate lui Diomede, rege al tracilor bisoni. Legenda

²³ Cf. W. A. Heidel, *The frame of the ancient Greek maps*, în *Ann. geogr. soc.*, research series, nr. 20, New York, 1937, p. 20 și urm.

²⁴ *Il.*, VI, 7.

²⁵ *Apoll.* I, 16; Pausanias, IV, 44, 3.

²⁶ Ovidiu, *Mel.*, 3, 701.

²⁷ Cf. H. v. Geisau, *Der kleine Pauly*, I, 1964, col. 122.

²⁸ G. Mihajlov, *La légende de Térée*, în *AUS*, 50, 2, 1955, p. 75 și urm.

spune că, pe mormîntul acestuia, Heracle va întemeia oraşul Abdera, pe coasta tracă a Mării Egee²⁹.

Majoritatea legendelor şi miturilor reflectînd vechile contacte dintre greci şi traci au fost deja studiate. Pînă la ce punct însă unele dintre aceste mituri greceşti sînt ele fructul unui contact direct dintre greci şi traci? Este de asemenea posibil ca, fiind de origine tracă, ele să fi urmat totuşi o filieră dublă: tracă propriu-zisă şi micro-asiatică. Acesta pare a fi cazul mitului şi cultului lui Dionysos. Cît despre alte mituri, provenienţa lor sud-tracică este indiscutabilă. Mitul lui Boreu, zeu al vîntului, locuitor al ţării tracilor şi îndeosebi mitul lui Orfeu, constituie o dovadă grăitoare în această privinţă. Oricare ar fi vechimea lor, aceste mituri pun o problemă de un interes deosebit. Este limpede că tracii, ce locuiau coasta septentrională a Mării Egee şi intraseră în orizontul literaturii greceşti cel puţin din secolul al VII-lea î.e.n., n-au pierdut niciodată din interesul pe care-l suscitaseră de la început în lumea elenă. Mitografii şi istoriografii greci au fost cei care au dat pentru prima dată un nume comun populaţiilor situate la sud de Haemus.

Fără a merge însă atît de departe cu analiza unor izvoare literare, uneori foarte vagi, trebuie să ne întoarcem la unele ştiri care privesc direct originea epiroţilor şi a molossilor, care reprezintă în chip direct mediul etnic al sanctuarului de la Dodona. Ştirea cea mai interesantă din acest punct de vedere este aceea transmisă de Pseudo-Skymnos, după care în jurul oracolului de la Dodona locuiau unii *μυράδες βάρβαροι*³⁰. Dacă ne amintim că geograful antic atribuie acest epitet chaonienilor şi thesprotienilor, în timp ce el evită să-i califice drept barbari pe molossii înşişi, putem reţine că în regiunea Epirului şi în perioada mai tîrzie locuiau populaţii care, cel puţin în perioada mai veche, făceau parte din mediul propriu-zis balcanic ne-elenic. De altfel studiile mai recente au dovedit că sanctuarul de la Dodona a avut într-o fază mai veche, legături mai strînse cu triburile thesprotiene. De-abia în momentul în care molossii ajung la o organizare politică mai încheagată, respectiv la un proces de unificare a triburilor şi la organizarea unei monarhii, sanctuarul de la Dodona a fost integrat pe plan politic şi ideologic tendinţelor noului stat şi aceasta cel mai devreme spre sfîrşitul secolului al V-lea³¹.

Precum se ştie originea epiroţilor şi a molossilor a dat loc la o serie de studii contradictorii. Opoziţia lor derivă din însăşi divergenţa de opinii a izvoarelor greceşti. Ideea că molossii erau barbari şi nu greci o întîlnim la Tucidide³² şi la Strabon³³. Pe de altă parte Herodot vorbeşte despre un

²⁹ *Apoll.*, II, 97; pentru cultul lui Dionysos v. Martin P. Nilsson, *Gesch. der gr. Rel.*, München, 1955, p. 564 şi urm. Cu privire la Orfeu Ps. *Arist.* 973a; cf. Böker, *Der Kleine Pauly*, I, 1964, col. 910.

³⁰ Vezi p. 444—452.

³¹ Ettore Lepore, *op. cit.*, p. 63. Nu este lipsit de interes să amintim că sărbătorile Naia, organizate la Dodona, cuprindeau două spectacole dramatice: Archelaos al lui Euripide, şi Achile al lui Chailrémon, al cărui subiect era legat direct de Grecia nordică.

³² II, 80, 5—6; 81, 3—6.

³³ VII, 7, 1, p. 321.

moloss Alkon, pe care îl enumeră printre alți șefi greci în disputa pentru mina Agaristei³⁴. Originea dinastiei regale a molossilor ai cărei reprezentanți erau descendenți ai lui Neoptolem, fiul lui Achile, ne-a fost transmisă de o seamă întreagă de autori începînd cu Pindar³⁵ și Euripide³⁶. Chiar dacă caracterul grec al instituțiilor epiroților și molossilor nu poate fi pus la îndoială — limba inscripțiilor ca și marea majoritate a antroponimelor și toponimelor sînt grecești — nu poate fi negată în Epir prezența unor elemente alogene, cel puțin în vremurile mai îndepărtate. Acest fapt a favorizat, desigur contactul dintre Dodona și populațiile balcanice, în special populațiile din sud-vestul Balcanilor. Documentele arheologice amintite mai sus confirmă din toate punctele de vedere această interpretare.

Un document de o importanță excepțională — decretul cu privire la organizarea sărbătorilor în cinstea zeiței trace, Bendis, de la Atena — vorbește în termeni categorici despre faptul că oracolul de la Dodona a fost consultat în această privință³⁷. Desigur, așa cum a arătat în special Nilsson, acest decret, ca și toată desfășurarea acestor „bendidea”, sărbătorite în ziua a 19-a a lunii Thargelion, reflectă o cotitură în politica ateniană față de regatul tracic în epoca războiului peloponeziac³⁸. Atena a pus în 431, mare preț pe alianța cu regele Sitalkes, cu atît mai mult cu cît soarta războiului părea să se decidă în nordul Greciei³⁹. Este clar, pe de altă parte, că acest cult amintit și de Platon care privea oarecum surprins desfășurarea ceremoniilor acestui cult exotic, nu putea fi instituit absolut din senin⁴⁰. Faptul că pentru aceste ceremonii se prevăd la Atena însemnate cheltuieli este iarăși un fapt deosebit de elocvent din acest punct de vedere. Textul inscripției vorbește și despre tracii din Pireu care, împreună cu fideliile atenieni ai noii divinități acceptate în panteonul elenic, participau la o procesiune de zi și de noapte⁴¹. Textul inscripției dovedește, pe de altă parte, că existau două sanctuare ale zeiței Bendis — unul la Atena, altul la Pireu. Arta greacă din această perioadă a realizat și un tip iconografic al zeiței, al cărui costum și atribute amintesc pe cele ale tracilor⁴². Ne putem deci gîndi că, pe lîngă interesul politic manifestat de Atena în vederea stringerii raporturilor de alianță cu Sitalkes, exista și un grup de tracii, dacă nu chiar în Atena, în orice caz la Pireu, interesați în organizarea acestui cult. De altfel, așa se explică și faptul că după luptele pentru reinstaurarea democrației la Atena și alungarea celor 30 de

³⁴ VI, 127.

³⁵ *Nem.*, VII, 34.

³⁶ *Androm.*, 1241.

³⁷ Dittenberg, *Syll.*, 1095.

³⁸ *Op. cit.*, p. 834.

³⁹ Cf. H. Bengtson, *Gr. Gesch.*, München, 1965, p. 201.

⁴⁰ *De rep.*, I, p. 327 A.

⁴¹ Cf. L. Deubner, *Altische Feste*, Berlin, 1932, p. 219 și urm.

⁴² P. Hertwig, *Bendis*, Copenhaga, 1897, p. 1 și urm. Cf. Ch. Picard, *Sur l'iconographie de Bendis*, în *Izvestiia-Institut*, XVI, 1950, p. 25 și urm.

tirani, printre metecii care primesc dreptul de cetățenie ca urmare a participării la luptă, se găsește și un trac cu numele de Bendifanès⁴³.

Ceea ce interesează însă în special este faptul că Atena a ținut să consulte într-o problemă atât de delicată ca aceasta, oracolul de la Dodona. Faptul acesta nu este rezultatul unei simple întâmplări. Chiar dacă Atena avea suficiente motive să pună la îndoială, în epoca războiului peloponeziac, obiectivitatea oracolului de la Delfi, a cărui atitudine filolacedemoniană nu era ignorată⁴⁴, se poate afirma că Dodona era la curent cu tot ce se întâmpla în acea vreme în lumea greacă. O alianță a Atenei cu regele Sitalkes intra foarte bine în vederile acestui centru religios, a cărui poziție la marginea lumii grecești îl făcea mult mai sensibil la realitățile balcanice. De altminteri, trei sferturi de veac mai târziu, importanța politică a sanctuarului avea să fie subliniată și de Demostene, care va aminti concetățenilor săi despre datoria lor față de Zeus din Dodona⁴⁵.

Ultimul mare episod politic al sanctuarului de la Dodona, acela al lui Pirus, deschidea sau mai exact redeschidea noi perspective influenței religioase a Dodonei în Italia. Precum se știe, înainte de expediția sa în ajutorul Tarentului, Pirus a consultat oracolul de la Delfi, cât și oracolul de la Dodona⁴⁶. O inscripție descoperită la Dodona consemnează, în acest sens, mulțumirile aduse sanctuarului de rege și de tarentini⁴⁷. Cronica de la Lyndos evocă de asemenea faptul că regele a trimis trofee templului Atenei din acest oraș din dispoziția oracolului de la Dodona⁴⁸. Se știe însă mai puțin că, începând cu secolul al III-lea, dacă nu chiar cu sfârșitul celui de-al IV-lea, nenumărate statuete de teracotă reprezentând pe zeița Bendis dovedesc prezența unui cult nou, balcanic, în *Magna Graecia*⁴⁹. Introducerea în panteonul tarentin a zeiței Bendis a putut să aibă loc cu aprobarea sanctuarului de la Dodona. O dată mai mult, această divinitate tracică prin excelență, exprimă contacte și realități politice pe care de-abia le putem întrevedea.

De-a lungul atîtor secole de existență, sanctuarul de la Dodona, devenit cu timpul un sanctuar panelenic, și-a păstrat deci contactele directe cu lumea balcanică. Izvoarele arheologice și literare pun accentul în primul rînd pe contactele directe sau indirecte cu lumea illirică. N-au lipsit însă nici acelea cu lumea tracică pentru care, cel puțin decretul atenian din 429 și mai apoi aluzia lui Demostene, constituie informații de cel mai mare preț. Ca și oracolul de la Delfi, cel de la Dodona a jucat deci atît un rol politic — cel puțin la sfîrșitul secolului al V-lea și în cursul

⁴³ Xenofon, *Hell.*, II 4,11; Dittenberg, *Syll.* ⁴, 120 B.

⁴⁴ Cf. R. Crahay, *La littérature oraculaire chez Hérodote*, Paris, 1956, p. 148 și urm.; D. M. Nicol, *op. cit.*, p. 132.

⁴⁵ XXI, 53.

⁴⁶ C. J. Gagé, *op. cit.*, p. 144—145.

⁴⁷ Dittenberg, *Syll.* ⁴, 392.

⁴⁸ Cf. Chr. Blinkenberg, *La chronique du temple lyndien*, Copenhaga, 1912, 1,115 și urm.

⁴⁹ Cf. C. v.Lunsingh Scheurleer, *Die Göttin Bendis in Tarent*, in AA, 1932, col. 314—334.

celor două secole următoare — cit și acela al unui centru de informații cu privire la lumea balcanică, pentru care poziția sa periferică, ca și populația amestecată din jurul său, îi oferea cele mai bune condiții.

DODONE ET SES RAPPORTS AVEC LE MONDE BALKANIQUE

NOTE

La présente étude paraîtra en français dans le volume dédié au Professeur Gr. Novak de l'Université de Zagreb.

